אָקספֿאָרדער ייִדיש

III

דער גורל פון אוריאל ווײַנרײַכס עזבון:
דער ערשטער באַנד פונעם אַטלאַס און די ראשי פּרקים

פון

הירשע־דוד קאַץ

(אָקספאָרד)

The Language and Culture Atlas of Ashkenazic Jewry. Volume I: Historical and Theoretical Foundations. Niemeyer.

אויפן ערשטן שער־בלאַט:

The Language and Culture Atlas of Ashkenazic Jewry
Volume I: Historical and Theoretical Foundations
Marvin I. Herzog, Uriel Weinreich ז״ל, and Vera Baviskar ז״ל

אויפן צווייטן שער־בלאַט:

The Language and Culture Atlas of Ashkenazic Jewry
is based on an investigation entitled Geographic Differentiation in Coterritorial Societies.

The investigation was designed by Uriel Weinreich
and directed by him until 1967.
Since 1967 it has been directed by Marvin Herzog.

The principal researchers were: Vera Baviskar ז״ל, Marvin Herzog, Steven Lowenstein, Mordkhe Schaechter, Beatrice S. Weinreich and Uriel Weinreich ז״ל.

ייִדישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט — ייוואָ
YIVO INSTITUTE FOR JEWISH RESEARCH
New York 1992

אויפן דריטן שער־בלאַט:

The Language and Culture Atlas of Ashkenazic Jewry
Volume I: Historical and Theoretical Foundations

Prepared and published under the aegis of an Editorial Collegium
Vera Baviskar ז״ל, Marvin Herzog (Editor-in-Chief), Ulrike Kiefer, Robert Neumann, Wolfgang Putschke, Andrew Sunshine and Uriel Weinreich ז״ל.

Max Niemeyer Verlag
Tübingen 1992

און אין ייוואָ בלעטער:

אוריאל ווײַנרײַך, „ראשי פרקים פון אַ דעסקריפּטיווער ייִדישער דיאַלעקטאָלאָגיע. פּראָוויזאָרישער סטרוקטורעלער און לעקסיקאַלישער אינדעקס צום שפּראַך און קולטור אַטלאַס פון אַשכּנזישע ייִדן". אין: ייוואָ בלעטער, נײַע סעריע. באַנד I, ניו=יאָרק 1991, זז. 9–68.

I

אַרײַנפיר

אין גאַנג פונעם פערטל יאָרהונדערט וואָס איז אַדורך פון זינט אוריאל ווײַנרײַכס פריצײַטיקן טויט, איז בײַ ייִדישע און בײַ אַלגעמײנע לינגוויסטן, אויך בײַ ייִדישע שרײַבער און קולטור טוער, ביסלעכווײַז אויסגעוואַקסן אַ יאוש, אַ מין פחד אַז זײַנע יורשים וועלן קיינמאָל ניט באַווײַזן אַרויסגעבן דאָס ווערק וואָס איז געווען דעם יונגן גאונס סאַמע פאַרנעמיקסטער און אינספּירירנדיקסטער פאַרמעסט: דער ייִדישער שפּראַך און קולטור אַטלאַס. „אַז מען וואַרט דערוואַרט מען זיך". אַוועק פינף און צוואַנציק יאָר און שאַט, קומט אָן דער בריוועטרעגער, שוין דאָ אַ בוך, דער אויסגעבענקטער ע ר ש ט ע ר באַנד פונעם אַטלאַס. עס איז אונדזער חוב צו קריטיקירן, מיטן מידת הדין, ווי בײַ יעדן בוך פאָרשונג וואָס דערשײַנט. נאָר קיין שום חסרונות פונעם באַנד קענען ניט מינערן די פרייד אונדזערע, וואָס דער ערשטער באַנד איז סוף כל סוף אַרויס. און דערבײַ דאַרף מען די רעדאַקטאָרן מיט מיכל הערצאָגן בראָש ווינטשן אַ מזל=טוב, מיט אַ פולן מויל און ניט מיט קיין האַלבן. דערבײַ דאַרף מען אויך צוואווינטשן „כן ירבו", אויסדריקן די האָפענונג אַז איצטער וועלן די איבעריקע בענד נעמען אַרויסגיין מיט אימפּעט, בקרוב, במהרה בימינו.

שוין פון די דרײַערלײַ שער=בלעטער וואָס אין ערשטן באַנד, שוין פון בלויזן פאַקט וואָס דער ייִדישער אָריגינאַל פון אוריאל ווײַנרײַכס „ראשי פרקים" — די געניאַלע אַרבעט וואָס וואָלט ג ע ד אַ ר פ ט דינען פאַרן אַרײַנפיר צום אַטלאַס אויף ייִדיש — איז גאָר דערשינען אַנדערשוואו (אויך מיט אַ פערטל יאָרהונדערט נאָך זײַן טויט), פון דעם אַלעמען איז געדרונגען, אַז דער אַטלאַס איז אַ ווערק וואָס פאַרמאָגט אַן אָנגעוויײטיקטע געשיכטע וואָס דאַרף גענומען ווערן אין באַטראַכט. אָט די „דיאַכראָניע" פונעם אַטלאַס טאָר אָבער ניט שטערן בײַם אָפּשאַצן צוערשט זײַן „סינכראָניע", דעם מהות פון וועלכן ניט איז שפּראַך אַטלאַס: די מאַפּעס גופא.

II

די מאַפּעס

דער באַנד טראָגט דאָס אונטערקעפּל „היסטאָרישע און טעאָרעטישע יסודות", אַפּנים ווײַל די צונויפשטעלער זײַנען אויסן מדגיש צו זײַן די פאַרשידענע הקדמות (זע אונטן IV§). די 81 מאַפּעס זײַנען אָבער אַלע געווידמעט דער ייִדישער פאָנאָלאָגיע (אַלדאָס איבעריקע דאַרף אַרײַן אין די קומעדיקע בענד). אַ נייטראַלער, דעסקריפּטיווער נאָמען וואָלט געקענט זײַן פּשוט: פאָנאָלאָגיע. די שיין פּראָדוצירטע מאַפּעס נעמען אַרום די ג אַ נ צ ע היסטאָרישע שפּראַך טעריטאָריע פון ייִדיש, דערין מערב ייִדיש ניט ווייניקער איידער דער מזרח=אייראָפּעאישער ייִדיש. מ'האָט זיי צוזאַמענגעשטעלט אויפן סמך פון די הונדערטער אינטערוויוען וואָס זײַנען דורכגעפירט געוואָרן פאַר אוריאל ווײַנרײַכס לעבן, נוצנדיק זײַן גלענצנדיקע אַנקעטע, וואָס זי גופא איז אַ ווערק וואָס באַשטייט פון 224 זייטן (= א. ווײַנרײַך 1961, מימעאָגראַפירט). די אַנקעטע פאָרמולירט פראַגעס וואָס זײַנען אויסן אַרויסצובאַקומען ניט סתם ענטפערס, נאָר דווקא די פאַקטן אין וועלכע עס נייטיקט זיך די מאָדערנע ייִדישע דיאַלעקטאָלאָגיע. דערצו האָט ווײַנרײַך אַרויסגעגעבן אַנדערע אַנקעטעס צו ספּעציפישע צילן (אַשטייגער צו די רעשטלעך פון מערב ייִדיש).

אַזוי אַרום, איז דער ערשטער באַנד פונעם ייִדישן שפּראַך און קולטור אַטלאַס פּרינציפּיעל אַנדערש איידער ווילענקינס אַטלאַס, וואָס איז געמאַכט געוואָרן אין אַ גרויסער מאָס אויפן סמך פון פּאָסט=אָנפרעגן און וואָס באַגרענעצט זיך אויף די צווישן=מלחמהדיקע גרענעצן פון סאָוועטנפאַרבאַנד (ווילענקין 1931); אַנדערש איידער בעראַנעקס אַטלאַס וואָס באַזירט זיך על=פּי רוב אויף ניט=לאָקאַליזירטע אויספרעגונגען (בעראַנעק 1965); אויך אַנדערש איידער גוגענהיים=גרינבערגס וואונדערלעכער אַטלאַס וואָס איז געווידמעט דעם איצט פאַרשוואונדענעם דרום=מערב ייִדיש (גוגענהיים=גרינבערג 1973).

די מאַפּעס לאָזן זיך אײַנטיילן אין אָט וועלכע קאַטעגאָריעס:

(א) די גרונט=מאַפּע (מאַפּע 0).

אויף דער גרונט=מאַפּע טרעפט מען די נעמען בלויז

פון עטלעכע און צוואַנציק גרעסערע אײראָפּעאישע שטעט (אַמסטערדאַם, האַמבורג, קיעוו, אָדעס וכו׳) וואָס גיבן דעם באַנוצער אַ געאָגראַפישע אָריענטירונג צו די אַלע ווייטערדיקע מאַפּעס. אויך די יענע וואָס זײַנען געווען די וועלט־צענטערס פון ייִדיש, ווערן אָנגעגעבן בלויז מיט לאַטײַנישע אותיות לויטן הײַנטיקן אָפיציעלן נאָמען (Vilnius ,Warszawa וכדומה). דאָס איז אָבער אַ קולטור־היסטאָרישער פּאַרדרוס, ניט קיין תוכיק־װיסנשאַפטלעכער (וועגן דעם אַטלאַס און דער ייִדישער קולטור זע אונטן §V).

דער פּראַקטישער פּאַרדרוס דאָ נעמט זיך פון דעם וואָס די לאָקאַציעס גופא פון וואַנעט ס׳שטאַמען די אינפאָרמאַנטן ווערן אָנגעגעבן נאָר און בלויז מיט קרײַזעלעך אָן אַװעלכע ניט איז אָנווײַזונגען אויף די נעמען פון די ישובים! אין זייער אַרײַנפיר, זאָגן די רעדאַקטאָרן צו (ז. 7), אַז מ׳וועט די מקומות פּורש בשמם זײַן אין צווייטן באַנד. דאָס איז, פאַרשטייט זיך, אַן ערנסטער פּגם וואָס לאָזט זיך קוים פאַרשטיין: אין משך פון פינף און צוואַנציק יאָר איז קיין צײַט ניט געווען צונויפשטעלן אַ רשימה פון די ערטער אויף וועלכן עס בויט זיך דער אַטלאַס?

(ב) קלאַסיפיקאַציעס פון די ייִדישע דיאַלעקטן (מאַפּעס 1—6).

מאַפּעס 1—3 אילוסטרירן קאַרטאָגראַפיש די באַקאַנטע קלאַסיפיקאַציעס: „פּרילוצקים סימן”, וואָקאַל 24 (מאַפּע 2), וואָס איז, היסטאָריש גערעדט, אַן אויסוואוקס פון לאַנדוים 24\44 (מאַפּע 1), און זײַן „קאָנקורענט” — „בירנבוימס סימן”, 12\13 (מאַפּע 3). גאָר אינטערעסאַנט איז דער איבערגאַנגס־פּאַס אין דרום־מערב פּוילן, וואָס ווערט שיין און קלאָר אַרויסגעהויבן אין אַלע דרײַ מאַפּעס (שפּעטער־צו אויך אין מאַפּע 24). דאָ, און בכלל גענומען, איז עס אַ גרויסער שאָד וואָס עס ווערן ניט אָנגעגעבן אויפן אָרט אַפילו די מינימאַלע דערקלערונגען (אָדער ביבליאָגראַפישע אָפּשיקן) וואָס זײַנען נייטיק אויף צו באַנעמען די חשיבות פונעם אָנגעוויזענעם פענאָמען אין דער ייִדישער דיאַלעקטאָלאָגיע, בפרט נאָך אַז עס איז פאַראַן איבערגענוג אָרט אַרום די מאַפּעס וואָס ווערט איבערגעלאָזן שניי־ווײַס ווי פון פּאַפּיר־פאַבריק. בנוגע אָט דעם מערב־ייִדישן אינדזל אין דרום־מערב פּוילן וואָס פּרילוצקי האָט אַנטדעקט אין בענדינער געגנט, איז אומבאַדינגט נייטיק צו ברענגען באַלד לעבן דער מאַפּע די אָפּשיקן צו פּרילוצקין (1920: 72-73, 152; 1921: 368) און צו די קאָנטראָווערסיעלע גרענעץ ליניעס וואָס מאַקס ווײַנרײַך האָט אָנגעצייכנט (1958, ספּעציעל ז. 171, פּונקט 4; פגל. שלמה בירנבוימס בריוו נ. 3 אין איצטיקן באַנד, הערה 20). אָטאָ די דרײַ מאַפּעס ברענגען אַ בפירושדיקן אָנשפּאַר פאַר מאַקס ווײַנרײַכס געוואַגטער השערה וועגן קראָקעווער געגנט! אָן דער ביבליאָגראַפיע, און אָן קורצע סך־הכּלען פון די שײַכותדיקע מחלוקתן, קען דער באַנוצער, וואָס איז אַליין ניט קיין ספּעציאַליסט איבער די זאַכן, ניט תופס זײַן די חשיבות פון די מאַפּעס. און היות ווי „ספּעציאַליסטן איבער די זאַכן” זײַנען פאַראַן איבער דער וועלט ווינציקער ווי אַ מנין, איז דער פאַרלוסט גאָר גרויס. אין יעדן פאַל וואָלט מען געדאַרפט גלײַך אויף אַן אָרט אָפּגעבן קרעדיט דעם וואָס האָט די זאַך אַנטדעקט — נח פּרילוצקין — פּונקט ווי אוריאל ווײַנרײַך האָט אין אַלע זײַנע ווערק פריערדיקע פאָרשער גלײַך אויף אַן אָרט פּורש בשמם געווען.

מאַפּעס 4—6: „סטרוקטורעלע רעקלאַסיפיקאַציעס” [דאָ ווי אומעטום זעצן מיר איבער פון ענגליש די נעמען פון די מאַפּעס]. די מאַפּעס שטעלן מיט זיך פאָר אַ פּרואוו איבערצוקלאַסיפיצירן נוצנדיק סטרוקטורעלע פאַר־העלטענישן אָנשטאָט פאָנעטישע רעאַליזירונגען: צי זײַנען 24 און 44 מאָנאָפטאָנגען צי דיפטאָנגען? (מאַפּע 4); צי זײַנען זיי צוזאַמענגעפאַלן צי ניט? (מאַפּע 5). טשיקאַווע איז דאָס, אָבער אָן מאָטיווירונגען בלײַבט דאָס אַ שפּיל אין צ ו פ אַ ל ן — סײַדן די רעדאַקטאָרן האַלטן אַנדערש, אָבער דעמאָלט וואָלטן זיי די השערות געמעגט מיטן לייענער טיילן. צי האַלטן זיי (צו מאַפּע 5) אַז צפון־מזרח ייִדיש האָט ג ע י ר ש נ ט פון מערב אַ צונויפגעפאַלענע רעאַליזירונג פון 24 און 44?! דאָס לאָזט זיך קוים גלייבן, מחמת דער צפון־מזרחדיקער צונויפפאַל פון 24 מיט 44 איז ניט אָפּצוטיילן פונעם צונויפפאַל פון 42 מיט 22, ד.ה. אַז אינעם אָנגעוויזענעם דיאַלעקט איז דער צונויפפאַל בפירוש 22\24 מיט 42\44, נעמענדיק אין באַטראַכט אַז 22\24 פון איין זײַט, און 42\44 פון דער אַנדערער זײַט זײַנען אײנאײנציקע וואָקאַלן אין דעם גאַנצן מזרחדיקן ייִדיש. אויב די רעדאַקטאָרן האַלטן אַנדערש, און זייער מיינונג איז מי יודע ווי וויכטיק, טאָ: גיט לשון! אין דער מאַפּע נ. 6, שטיצט זיך די „סטרוקטורעלע רעקלאַסיפיקאַציע” אויף דער פראַגע, ווי אַזוי זײַנען זיך ייִדישע דיאַלעקטן באַגאַנגען מיטן דוחק אין אַ לאַנגן ā אין דער קדמון שפּראַך. די מאַפּע ברענגט צונויף די פאַרשידענע גענעטיש נ י ט־קרובהשע ā קלאַנגען (אָדער דאָס פעלן פון ā). די דרײַ מאַפּעס ווײַזן אָן, ווי אַזוי בײַ די „סטרוקטורעלע רעקלאַסיפיקאַציעס”, זײַנען די גרענעצן ענלעך צו די גרענעצן פון די טראַדיציאָנעלע קלאַסיפיקאַציעס. דאָס וואָלט זײַן דער פועל־יוצא בײַ גאָר אַ סך פּרטים, צי פאָנעטישע, פאָנאָלאָגישע צי

„סטרוקטורעלע", מחמת די יידישע דיאַלעקטן ווערן בדרך כּלל כאַראַקטעריזירט דורך היפּשע בינטלעך איסאָגלאָסן, ניט נאָר דורך די באַקאַנטע „סימנים".

(ג) די גרענעצן פון די יידישע דיאַלעקטן (36, 39, 42—44).

דאָס זיינען אַלץ ערשטקלאַסיקע מאַפּעס וואָס שילדערן ניט נאָר די דיאַלעקטישע גרענעצן נאָר אויך די וויניק באַקאַנטע פאַרהעלטענישן אין די גרענעצדיקע געביטן גופא. מ'זעט קלאָר אַז גרענעצדיקע געביטן דאַרף מען באַנעמען ווי אייגנאַרטיקע סיסטעמען, ניט נאָר רעלאַטיוו צו די מערכטיקע באַקאַנטע „דיאַלעקטן" פון ביידע זייטן. דאָס אַלץ האָט אין די זעכציקער יאָרן גרינטלעך אויסגעפאָרשט מיכל הערצאָג אין זיין דיסערטאַציע, וואָס איז געשריבן געוואָרן אונטער אוריאל ווײַנרייכס השגחה, אויפן סמך פון די אַטלאַס מאַטעריאַלן (זע הערצאָג 1965). דאָ זעט זיך אגב אַ שיינער מוסטער פון דעם ווי אַזוי די אַטלאַס מאַטעריאַלן האָבן מעגלעך געמאַכט פאָרשונגען, וואָס זייערע רעזולטאַטן דערשיינען אינעם אַטלאַס גופא. כּן ירבו!

דאָ, מער ווי אומעטום, ווילט זיך זען די נעמען פון די שטעטלעך אויף ביידע זייטן גרענעץ און אין די גרענעצדיקע געביטן גופא. און דאָ ווי אויף צו להכעיס, זיינען די קרייזעלעך (וואָס ווייזן אָן אויף די לאָקאַציעס וואָס די רעדאַקטאָרן וועלן מגלה זיין זייערע נעמען אין צווייטן באַנד) בדרך כּלל א ו י ך ניטאָ. דאָרטן וואו די קרייזעלעך ווערן אָנגעצייכנט קען דאָך דער צמא לתורה איסוזוכן טייל שטעטלעך לויט זייער פּאָזיציע רעלאַטיוו צו די גרויסע שטעט אויף דער גרונט-מאַפּע (וואָס זייערע נעמען קען מען קלאָר זען אויף איטלעכער מאַפּע).

(ד) רעאַליזירונגען פון קדמון וואָקאַלן (14—35, 37—38, 40).

די-אָ מאַפּעס שטעלן מיט זיך פאָר געלונגענע אַרבעט. זיי ווייזן אָן בילד-קלאָר אויף די פּאַקטישע רעאַליזירונגען פון מאַקס ווײַנרייכס קדמון וואָקאַלן אין אַ ריי פאָנעטישע שכנותן. זיי ווייזן אָן מיט אַ ברייטער האַנט אויף יוצא-דופנדיקע רעאַליזירונגען. דער איינציקער חסרון איז דער דורכויסיקער אין גאַנצן באַנד: מ'ווייס ניט די נעמען פון די ערטער. ביי איטלעכן לאָקאַליזירטן סימנדל וואָלט געמעגט לפּחות שטיין אַ ציפער, דער פאַראינטערעסירטער זאָל זיין בכח כאָטש שפּעטער צו דערגיין די זאַך גיך (אַז ס'וועט געדרוקט ווערן די רשימה לאָקאַציעס אין צווייטן באַנד).

מאַפּע 17: ס'ווערט באַוויזן אַ ū אויפן אָפּנטראַפּיקן קמץ ביי סעמיטיזמען אין נײַנצן מערב-יידישע לאָקאַציעס („ū רעקאָרדירט אין מערב יידיש אין אַ ביסל ווערטער וואָס שטאַמען פון העברעאיש"). דאָ פעלן ניט נאָר די פּתרונות פון די נײַנצן קרייזעלעך נאָר אויך: די ווערטער גופא.

מאַפּע 19: די מאַפּע הייסט „קדמון יידיש A_3: טיפּישע אַנטוויקלונג". די מאַפּע בויט זיך אָבער אויף אַ לחלוטין נ י ט-טיפּיש וואָרט: טשאָלנט. אַזוי אַרום ווערט פאַרקרימט דאָס מערב-יידישע בילד דערמיט וואָס די מאַפּע פאַרקוקט וואָס גאַנץ צפון-מערב יידיש האָט ō פאַרן „טיפּישן" ענטפערער אויף וואָקאַל 13 (זע קאַץ 1983: 1027). די ט י פּ י ש ע ווערטער מיט וואָקאַל 13 זיינען די וואָס ענטפערן דעם מיטל-הויך-דייטשישן קורצן a וואָס איז פאַרלענגערט געוואָרן אין אָפענעם טראַף (דער טיף וואָגן, זאָגן, נאָמען). גלייכער האָט געטאָן גוגענהיים-גרינבערג; זי האָט איר טשאָלנט מאַפּע (פאַר דרום-מערב יידיש) אָנגערופן: šālĕt — eine Sabbatspeise.

מאַפּע 23: די רעאַליזירונג פון וואָקאַל 22 (געבראַכט אַלס: 22\23) ווערט טראַנסקריבירט ej / ē פאַר גאַנץ צפון-מזרח און גאַנץ דרום-מזרח יידיש; אַזוי אויך פאַר גאַנץ מערב יידיש (מיטן אויסנאַם פון עטלעכע שוואַרצע קרייזעלעך וואָס באַווייזן aj ~ ē אין מערב און אין צענטראַל-מזרח יידיש; די שייכותדיקע אָרט-נעמען וועלן מיר האָפנטלעך געוואָר ווערן אין צווייטן באַנד).

איז ערשטנס, בנוגע דעם מזרחדיקן יידיש (דאָס איז אויך שייך צו מאַפּע 24 — וואָקאַל 24), איז אַ שאָד וואָס מ'מאַכט אַ שוויג וועגן דעם, צי איז בירנבוים (1933: 329) געווען גערעכט, אַז אין דרום-מזרח יידיש איז דער דיפטאָנג (תמיד?) אַן אָפענער (εj), אין צפון-מזרח אַ פאַרמאַכטער (ẹj); מאַקס ווײַנרייך (1958: 164) האָט אים געגעבן גערעכט. יודל מאַרק, פאַרקערט, האָט געשריבן אַז אין מערבדיקן צפון-מזרח יידיש („טיף ליטע"), ווערט דער דיפטאָנג „אַרויסגערעדט מיט אַ מער אָפענעם מויל" איידער אין די מזרחדיקע געביטן („ריידענישן פון ווייסרוסלאַנד אָדער ווי ביי יידן אין דרום רוסלאַנד וואָס האָבן אין אַלגעמיין גערעדט [אויפן] ליטווישן דיאַלעקט" — מאַרק 1951: 433). אויפן ענטפער האָט מען אַלע יאָרן געוואַרט אויפן אַטלאַס. אויב דער אַטלאַס וועט ניט ענטפערן, טאָ ווער וועט ענטפערן?

צווייטנס, בנוגע מערב יידיש, איז אַ שאָד וואָס מ'ווייס ניט וואו איז עס ē און וואו ej (ס'שטייט: ē / ej און פאַרטיק אַ געשעפט). די פראַגע האָט אַ וויכטיקן היסטאָרישן באַדייט (זע קאַץ 1983: 1027; 1986: 22).

דריטנס, צוליבן וועלן אָנצייכענען אַ שיינעם

מזרח—מערב קאָנטינואום, האָט מען צום „ej / ē" שטח צוגערעכנט אויך דעם דאַנציקער ראַיאָן („איבערן קאָפּ פונעם פּוילישן ייִדיש"), כאָטש אויף דער גרונט־מאַפּע (נ. 0) זײַנען ניטאָ קיין קרײַזעלעך וואָס זאָלן באַרעכטיקן די־אָ צורעכענונג אויפן סמך פון אינפאָרמאַנטן. אַכלל, פּירושים און השערות האָט מען געדאַרפט געבן אינעם (צום באַדויערן ניט פאַראַנענעם) באַגלייט־טעקסט, ניט אין די מאַפּעס גופא, וואָס דאַרפן זיך האַלטן שטאָל און אײַזן אין די ד׳ אמות פון די פ אַ ק ט ן וואָס זײַנען אויפגענומען געוואָרן אויף די טאַשמעס און פאַרצייכנט געוואָרן אין די העפטן. דאָס אייגענע איז שייך צו מאַפּע 28 (וואָקאַל 34).

מאַפּע 27: די צונויפשטעלער האָבן אפשר רעכט, פאָנאָלאָגיש גערעדט, וואָס דעם קאָנטראַסט צווישן דעם קורצן און דעם לאַנגן i (31 כנגד 32) אַנאַליזירן זיי אויף אַן אײנאײנציקן אופן אומעטום, זיך האַלטנדיק בײַ אוריאל ווײַנרײַכס שפּעטערדיקן אַנאַליז. ווי זיי ווײַזן אָן אין אַ הערה צום אַרײַנפיר (די הערה אין קאַנטיקע קלאַמערן נאָך הערה 8 אויף ז. 19), האָט ווײַנרײַך פריער געהאַט אַנאַליזירט דעם חילוק ווי איכותדיק אין דרום־מזרח ייִדיש, כמותדיק אין צענטראַל־מזרח ייִדיש. פונדעסטוועגן, האָט די מאַפּע באַדאַרפט לאָזן וויסן, אויפן סמך פון די טאַשמעס, צי דער דרום־מזרחדיקער קאָנטראַסט בויט זיך טאַקע אויף איכות אין אַ גרעסערער מאָס איידער אין צענטראַל־מזרח ייִדיש. זאָלן פאָנאָלאָגן געזונטערהייט אויסטײַטשן און איבערטײַטשן, זאָלן זיי פירן זייערע סטרוקטוראַליסטישע דעבאַטעס. אַן אַטלאַס דאַרף דערלאַנגען דאָס פאָנעטישע רויוואַרג, וואָס אויף זײַן סמך פירט מען אָן מיט אָט די דעבאַטעס, איידער מאַכן אַ שווײַג וועגן די פאַקטן און דערלאַנגען די רעזולטאַטן פון פּאַרטיקע באַשלוסן.

מאַפּע 30: די מערב־ייִדישע רעאַליזירונג פון וואָקאַל 42 (42\43), ווערט טראַנסקריבירט ō / ou (אַחוץ בײַ די לאָקאַליזירטע קרײַזעלעך וואו ס׳איז au).

ווייס מען ניט וואו אין מערב ייִדיש איז עס ou און וואו ō (פגל. אויבן, די באַמערקונג צו מאַפּע 23).

מאַפּעס 32-36: אָטאָ די געראָטענע מאַפּעס גיבן אַ גוטן מאַטעריאַל, ניט נאָר צו די פאַרשידענע איסאָגלאָסן נאָר אויך (און אפשר דער עיקר) צו דער שטודיע פון די איבערגאַנגס־שטחים (פגל. בײַ יעדער מאַפּע הערצאָג 1965).

מאַפּעס 37-38: די אינדזעלעך פון uj_{54} אין צפון־מזרח ייִדיש, און u_{54} אין צענטראַל־מזרח ייִדיש, און דאָס גאַנצע קאָמפּליצירטע בילד וואָס שאַפט זיך בנוגע אָט דעם וואָקאַל, רופן צו ווײַטערדיקער פאָרשונג איבער אַ וואָקאַל אַ יחיד במינו אין מזרחדיקן ייִדיש, וועלכן אוריאל ווײַנרײַך האָט געווידמעט איינע פון זײַנע קלאַסישע שטודיעס (א. ווײַנרײַך 1958).

(ה) אַנדערע אַספּעקטן פון וואָקאַליזם (7—13, 41, 45—46).

מאַפּע 46: די מאַפּע הייסט „דיפערענצירונג פון וואָקאַלן נאָכן אַקצענט" און זי ווײַזט אָן ריכטיק, אַז דור און כבוד גראַמען זיך אומעטום אַחוץ אין צפון־מזרח ייִדיש וואו עס הערט זיך אַן i אין דור. די צרה איז, וואָס די וויכטיקסטע פראַגעס וועגן דיפערענצירונג פון וואָקאַלן נאָכן אַקצענט טרעפט מען גראַדע אין טיילן פון דרומדיקן ייִדיש וואו עס איז פאַרלאָרן געגאַנגען דער r סוף וואָרט, און בלויז די אַנדערשדיקע רעאַליזירונגען פון די וואָקאַלן נאָכן אַקצענט היטן אויף דעם פאָנעמישן קאָנטראַסט (זע למשל פּרילוצקי 1917: 4-21; 1938: 272).

(ו) קאָנסאָנאַנטן (47—81).

דעם ייִדישן קאָנסאָנאַנטיזם האָט מען געפּאָרשט אָן אַ שיעור ווייניקער איידער דעם וואָקאַליזם. דעריבער קומט די רעדאַקטאָרן אַ יישר־כח פאַרן באַהאַנדלען די קאָנסאָנאַנטן אַזוי גרינטלעך. די חסרונות זײַנען מערניט די אייגענע וואָס פריער: דאָס פעלן פון אָרט־נאָמען, דאָס פעלן פון נייטיקסטן באַגלייט־טעקסט.

מאַפּע 49: אָט די מאַפּע (היסטאָרישער s אָנהייב וואָרט בײַ סעמיטיזמען) איז איינע פון די וויכטיקסטע אין באַנד. ניט נאָר אין דער ייִדישער דיאַלעקטאָלאָגיע נאָר פאַר דער דיאַלעקטאָלאָגיע בכלל, איז עס אַן אָנווײַז אויף דעם וואָס קען אויפגעטאָן ווערן. אין אַכצנטן יאָרהונדערט האָט קאַרל ווילהעלם פרידריך באַשריבן זײַן פּויזנער ייִדיש אין זײַן מייסטערישן ווערק וואו ער האָט פעסטגעשטעלט אַז דעם סמך האָט מען אַרויסגערעדט אָנהייב וואָרט ווי אַ צדיק, ווי אַן אַפריקאַט, ts (פרידריך 1784: 7, 39-41; פגל. קאַץ 1988ב: 43-53). מיט אַ צוויי הונדערט יאָר שפּעטער, האָט מען דעם פענאָמען באַשטעטיקט לאַנג נאָכדעם ווי מ׳האָט שוין אויף דעם דיאַלעקט ניט גערעדט, דורך אינטערוויוען מיט אינפאָרמאַנטן בײַ וועמען ס׳האָבן זיך אויפגעהיט מערניט ר ע ש ט ל ע ך פון דער שפּראַך. די גרויסקייט פון דעם איצטיקן אַטלאַס פּראָיעקט באַשטייט אין אַ גרויסער מאָס אין דעם, וואָס אַזוי־פיל איז אָפּגעראַטעוועט געוואָרן פאַר דער אייביקייט, אויך פון מערב ייִדיש, אויך פון די פאַרגעסענע איבערגאַנג־געביטן.

מאַפּע 69: די מאַפּע ווײַזט אָן אויף די שטחים, סײַ אין מערב סײַ אין מזרח, וואו r איז פאַרלאָרן געגאַנגען אין

דער נאָכוואָקאַלישער פּאָזיציע. צום באַדויערן, ווערט ניט באַהאַנדלט די פראַגע, צי (און אויב יאָ איז — ווי אַזוי?) עס זיינען אויפגעהיט געוואָרן די קאָנטראַסטן וואָס דער היסטאָרישער r האָט געטראָגן (פגל. אויבן, די באַמערקונג צו מאַפּע 46).

III

די ייִדישע דיאַלעקטאָלאָגיע, אוריאל ווײַנרײַך, דער אַטלאַס

שוין אין זײַנע שטאַפּלען, האָט מאַקס ווײַנרײַך אויסגעטרוימט דעם ייִדישן אַטלאַס:

> און שוין גאָר אַן עלעמענטאַרע פראַגע: וואו ציט זיך דער גרענעץ צווישן zogn און zugn, צווישן buch און bich? אויף אַזעלכע פראַגן דאַרף געבן אַן ענטפער אַ דיאַלעקטישער אַטלאַס. די דײַטשן האָבן זיך געשאַפן אַזאַ אַטלאַס. פון 1876 ביז 1888 האָט מען פונאַנדערגעשיקט העכער פערציק טויזנט פראַגע־בויגנס, און ביז הײַנט באַאַרבעט מען דאָס. העכער טויזנט גרויסע קאַרטעס זײַנען שוין פאַרטיק. פאַר אונדז איז דאָס נאָך דערווײַלע אַ טרוים, און צו אַזעלכע בדיוקדיקע פאָרשונגען וועלן מיר מסתמא גאָרניט זוכה זײַן. אָבער טאָן אין דעם מוז מען אומבאַדינגט, וואָרעם די דיאַלעקטאָלאָגיע איז, ווי מיר האָבן געזען, אַ ל ע ב ע ד י ק ע אַרבעט פאַר דער לעבעדיקער שפּראַך. וועגן איר באַדײַט פאַר דער ג ע ש י כ ט ע פון דער שפּראַך איז שוין אָפּגערעדט.
>
> (מ. ווײַנרײַך 1923: 33)

צווישן די שיטערע נסים, וואָס באַשפּרענקלען דאָ און דאָרט דעם גרויזאַמען גורל פון דער ייִדישער קולטור און וויסנשאַפט אין מזרח אייראָפּע, גייט אַרײַן דאָס גליק וואָס מאַקס ווײַנרײַך איז דעם ערשטן סעפּטעמבער 1939 געווען אויף דער אינטערנאַציאָנאַלער לינגוויסטישער קאָנפערענץ אין בריסל, אינאײנעם מיט זײַן זון אוריאל, און האָט באַוויזן זיך און די משפּחה בשלום איבערצופירן קיין ניו־יאָרק.

אוריאל ווײַנרײַך איז „שוין אײנמאָל" געגאַנגען אין טאַטנס פוסטריט. ער איז געוואָרן אַ וועלט באַוואוסטער לינגוויסט, וועמענס ווערק האָבן אים געשטעלט בײַם סאַמע אויבנאָן פון דער טעאָרעטישער לינגוויסטיק אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט (זע, למשל, מאַלקיעלס נעקראָלאָג און הערצאָגס ביבליאָגראַפיע פון זײַנע ווערק — מאַלקיעל 1967 און הערצאָג 1967).

שמחה גוררת שמחה. די ייִדישע דיאַלעקטאָלאָגיע, וואָס איז צום גרעסטן טייל געווען אויסגעלאָשן פון זינט דעם אומקום פון נח פּרילוצקי (פגל. קאַץ 1988א), האָט זיך אויפגעבליט שענער און טיפער ווי מ'האָט געקענט אַפילו טרוימען, אין זכות פון דעם וואָס דער יונגער גאון, אוריאל ווײַנרײַך, איז ניט נאָכגעגאַנגען יענע שפּראַך טעאָרע־טיקער וועלכע האָבן זיך געהיט פאַר דיאַלעקטאָלאָגיע ווי פאַר אַ שריפה, געהאַלטן אַז דיאַלעקטאָלאָגיע שטעלט מיט זיך פאָר די „שוואַרצאַרבעט" פון אויספרעגן בײַ עמך; זיי האָבן נאָר געוואָלט שיסן מיט טעאָריעס, זיצנדיק אין די שלעסער פון די אַקאַדעמישע אַנשטאַלטן. מיט איין שאָס האָט אוריאל ווײַנרײַך אַרײַנגעטראָגן אַ יסודותדיקן קאָרעקטיוו אין דער דיאַלעקטאָלאָגיע בכלל. עס רעדט זיך וועגן זײַן "Is a Structural Dialectology Possible?" (א. ווײַנרײַך 1954), וואו ער האָט אויפגעוויזן ווי אַזוי דיאַלעקטאָלאָגיע (וואָס בטבע זאַמלט זי אויף פּרטים און פּרטי פּרטים) און סטרוקטורעלע לינגוויסטיק (וואָס בטבע אינטערעסירט זי זיך מיט העכערע סטרוקטורן), קענען און דאַרפן צונויפגעפלאָכטן ווערן לטובת די בײדע דיסציפּלינען. טייל יסודות פון דער שיטה זײַנען שוין געווען בנמצא אין זײַן אַרבעט וועגן ליטווישן „סאַבעסדיקן לאָסן", וואָס האָט אים יונגערהייט קונה שם געווען אין דער לינגוויסטיק (א. ווײַנרײַך 1952). אין שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער פּיאָנעריש אָנגעווענדט סטרוקטורעלע דיאַלעקטאָלאָגישע מעטאָדן, סײַ צום רעקאָנסטרואירן די געשיכטע פונעם מזרח־ייִדישן וואָקאַליזם (1958), סײַ ווי אַן אינטעגראַלן חלק פון אַן אוניווערסאַלער טעאָריע איבער דעם ווי עס בײַטן זיך שפּראַכן אין גאַנג פון דער צײַט (1968א). ער איז געווען אַ פירנדיקע פיגור אויך אין דער סעמאַנטיק (זע 1963א און 1966) און — מיט זײַן כאַראַקטעריסטישער אייביקער געטרײַשאַפט צו ייִדיש האָט ער די פּרוכפּערדיקייט אויך אויף דעם שטח — סעמאַנטיק — אָנגעווענדט בײַם צונויפשטעלן זײַן מאָדערן ענגליש־ייִדיש ייִדיש־ענגליש ווערטערבוך (1968ב).

ניט דאָ איז דאָס אָרט אויסצורעכענען די אַלע אומגלייבלעכע אויפטוען פון אוריאל ווײַנרײַך אין זײַן טראַגיש־קורצן לעבן (ער איז נאָך ניט געווען קיין פולע איין און פערציק יאָר אַז ער איז געשטאָרבן אין 1967). דאָ איז דאָס אָרט אַרויסצוהייבן זײַן היקפּדיקסטן פּראָיעקט, וואָס האָט געדאַרפט צו זײַן די קרוין ניט נאָר פון דער אַלגעמיינער סטרוקטורעלער דיאַלעקטאָלאָגיע אין צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, נאָר אויך: פון דער ייִדישער פילאָלאָגיע, פונעם פאָטערס יוגנט־חלום: אַ שפּראַך אַטלאַס פון — י י ד י ש.

דער עצם באַגריף „אַ שפּראַך אַטלאַס פון ייִדיש"

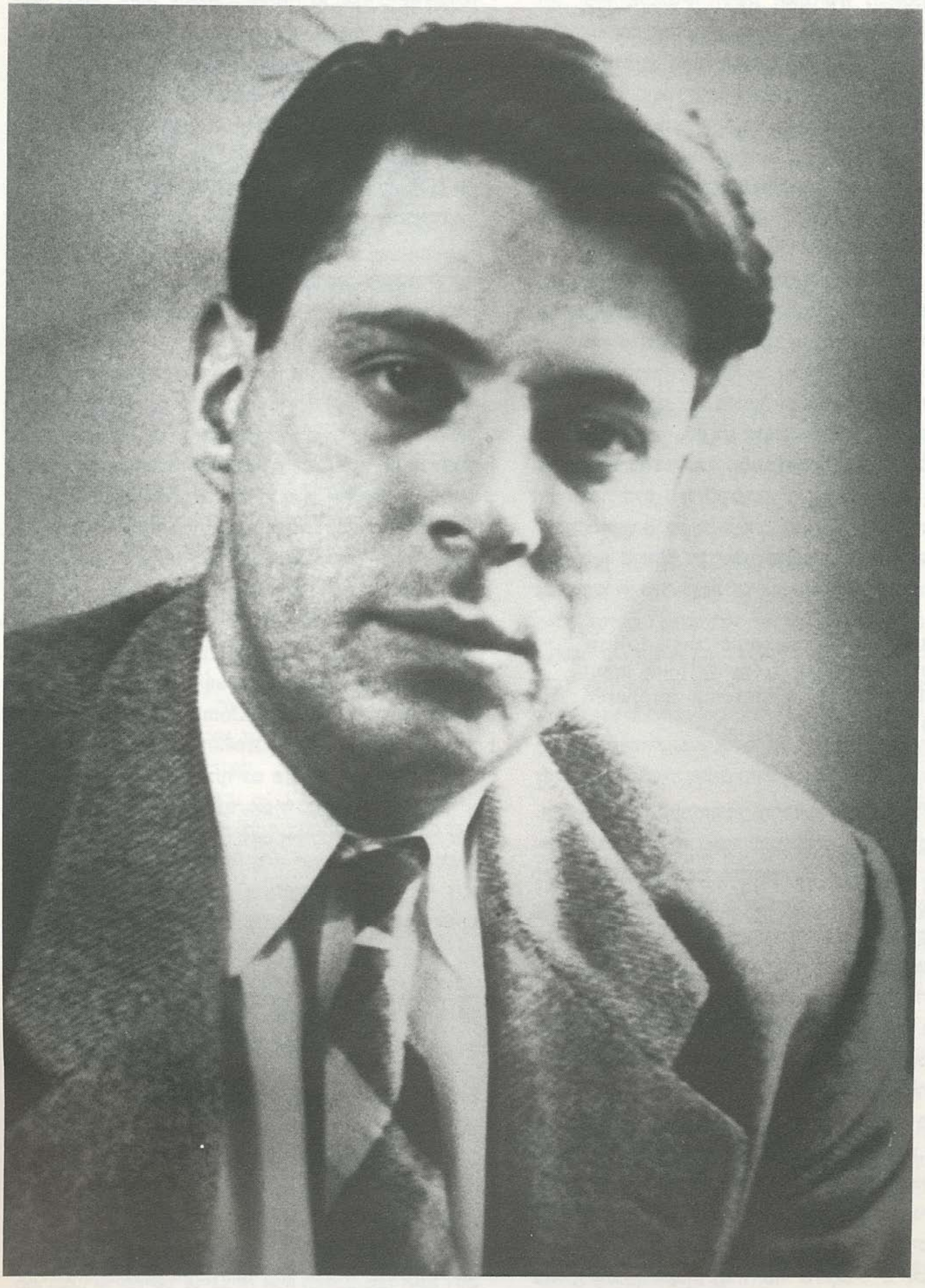

אוריאל ווײַנרײַך
(1967 — 1926)
(פֿאָטאָ: אַדאַנק דער ייִוואָ)

האָט נאָך דער מלחמה אַרויסגערופן סימפּאַטישן סקעפּטיציזם: סטייטש, נאָכן חורבן, ווי אַזוי זשע — —? האָט אוריאל ווײַנרײַך באַוויזן, אַז אָנווענדנדיק פּראָפעסיאָנעלע, לינגוויסטיש אויסגעשולטע זאַמלער, וויסנשאַפטלעך אויסגעאַרבעטע פרעג=העפטן, מאַגנעטאָ=פאָנען, און אַ גריד=איינטיילונג פון דער היסטאָרישער טעריטאָריע פון יידיש (סיי מזרח יידיש סיי די רעשטלעך פון מערב יידיש), קען מען די זאַך אויספירן בײַ דיסלאָקירטע אינפאָרמאַנטן.

אַז אוריאל ווײַנרײַך איז געשטאָרבן, איז שוין געווען אין אַ גרויסער מאָס געשלאָסן די פּראָגראַם פון אינטערוויוען, וואָס זײַנען דורכגעפירט געוואָרן דער עיקר אין די פאַראייניקטע שטאַטן און ארץ ישראל. די אינפאָרמאַציעס אויף אויסצוענדיקן דאָס צייכענען די מאַפּעס גופא זײַנען ווי געלעגן אויפן טיש. גאונותדיקע טעאָרעטישע אַרבעטן וואָס קענען דינען פאַר אַן אַרײַנפיר האָט ער פאַרעפנטלעכט איבערגענוג, און מ׳האָט געהאַט פון וואָס אויסצוקלייבן, בתוכם, זײַן: „ווענגן אַ נייעם יידישן שפּראַך און קולטור אַטלאַס" (א. ווײַנרײַך 1960א); "Multilingual Dialectology and the New Yiddish Atlas" (1962א); "Culture Geography at a Distance: Some Problems in the Study of East European Jewry" (1962ב); "Mapping a Culture" (1963ב); "Machine Aids in the Compilation of Linguistic Atlases" (1963ג). דאָס אַלץ זײַנען אַרבעטן וואָס וואָלטן גלענצנדיק געדינט פאַר אַלגעמיינע הקדמות. אוריאל ווײַנרײַך האָט אָבער אַפילו באַוויזן אויסענדיקן אַ ס פּ ע צ י פ י ש ע אַרבעט וואָס איז בעצם די הקדמה צום פּראָיעקט.

IV

אוריאל ווײַנרײַכס ראשי פּרקים: די ריכטיקע הקדמה צום אַטלאַס

אוריאל ווײַנרײַכס בפירושדיקער אַרײַנפיר צום אַטלאַס איז זײַן „ראשי פּרקים פון אַ דעסקריפּטיווער יידישער דיאַלעקטאָלאָגיע: פּראָוויזאָרישער סטרוק=טורעלער און לעקסיקאַלישער אינדעקס צום יידישן שפּראַך און קולטור אַטלאַס" (א. ווײַנרײַך 1960ב). דאָס איז אַ מייסטעריש=קאָנדענסירטער סך=הכל סיי פון די סטרוקטוראַליסטישע פּרינציפּן אויף וועלכע מען האָט דעם אַטלאַס געבויט, סיי פון די ספּעציפישע פראַגן פון דער יידישער דיאַלעקטאָלאָגיע וואָס דער פּראָיעקט איז געקומען אויף זיי ענטפערן.

קיין שענערע ירושה האָט קיין חד בדרא זײַנע תלמידים ניט איבערגעלאָזן. זיי וואָלט געדאַרפט זײַן די גרעסטע זכיה דאָס פאַראַנענע צוזאַמענשטעלן און אַרויסגעבן, מיט זייערע הערות און צוגאָבן, פאַרשטייט זיך, לויט דער נויט און דער צייט. במה דברים אמורים, דאָרטן וואו מ׳האַלט פונעם „בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו" און פון זײַן היפּוך: „בכל אדם מתקנא חוץ מאביב ורבו".

דאָס זשאַלעווען אוריאל ווײַנרײַכן די היסטאָריש ריכטיקע אָנערקענונג שפּירט זיך שוין אויף די דרײַ שער=בלעטער. ווײַנרײַך איז איינער פון דרײַ אויפן ערשטן שער=בלאַט, איינער פון זעקס אויפן צווייטן, איינער פון זיבן אויפן דריטן.

אַבי ניט אָנקומען צו אורִיאל ווײַנרײַכס אָנגעמאָסטענע, גאונותדיקע אַרבעטן, האָט מען זײַנע (בדרך כלל ערשטראַנגיקע) געדאַנקען אַרײַנגעפלאָכטן אין די (בדרך כלל מיטלמעסיקע) הקדמות פון די איצטיקע רעדאַקטאָרן. אָנשטאָט ציטירן פון זײַנע בעסטע אַרבעטן, האָט מען גראַדע גענאַשט פון זײַנע אַפּליקאַציעס אויף סובווענצן — גאָר אַן אַנדער מין „זשאַנער".

This statement and some that follow hereafter are drawn from various grant applications that Weinreich prepared between 1959 and 1966.
(ז. 1)

די אויבן דערמאָנטע אַרבעטן פון אוריאל ווײַנרײַכן זײַנען אַלע שוין לאַנג פאַרעפנטלעכט געוואָרן. בלויז דער ספּעציפישער אַרײַנפיר צום אַטלאַס, אויף יידיש, „די ראשי פּרקים פון אַ דעסקריפּטיווער יידישער דיאַלעקטאָלאָגיע. פּראָוויזאָרישער סטרוקטורעלער און לעקסיקאַלישער אינדעקס צום יידישן שפּראַך און קולטור אַטלאַס" איז די אַלע יאָרן געלעגן ניט=פאַרעפנטלעכט. האָט דער עולם יידישע לינגוויסטן געמיינט אַז מ׳וואַרט צו, בכדי עס אָפּצודרוקן ווי די ריכטיקע הקדמה צום אַטלאַס. ערשט איצט, האָט די גאַנצע אַרבעט, וואָס איז געשריבן אויף יידיש, טאַקע דערזען די ליכטיקע שײַן, נאָר צום באַדויערן, ניט אינעם אַטלאַס (וואו עס ווערט געבראַכט אַ טיילווײַזע ענגלישע באַאַרבעטונג, זז. 15-45). די „ראשי פּרקים" זײַנען דערשינען אינעם ערשטן באַנד פון די באַנײַטע ייוואָ בלעטער (= א. ווײַנרײַך 1991). די ווײַטערדיקע באַמערקונגען, ווענגן דעם ווי אַזוי מ׳האָט די „ראשי פּרקים" צוגעגרייט צום דרוק, זײַנען פאַרשטייט זיך שײַך נאָר און בלויז צו אָט דער אַרבעט; אין אַלגעמיין גענומען איז דער ערשטער באַנד באַנײַטע ייוואָ בלעטער אַן

אויסגעצייכנטער, וואָס איז כולל ערשטקלאַסיקע און גוט=רעדאַגירטע אַרבעטן, ועל כולם, דעם רעדאַקטאָר פּראָפעסאָר דוד פישמאַנס גלענצנדיקע שטודיע (זע די פריערדיקע רעצענזיע פון גענאַדי עסטרייך).

די געלערנטע וועמענס נעמען עס ווערן אָנגערופן אין די דריי שער=בלעטער פונעם אַטלאַס, וואָלטן אַלע געווען בכח די „ראשי פּרקים" צוצוגרייטן צום דרוק אויפן בעסטן אופן, און בפרט מיכל הערצאָג און מרדכי שעכטער, אוריאל וויינרייכס צוויי תלמידים=יורשים אין ניו=יאָרק. צוליב עפּעס אַ סיבה, האָבן זיי עס אָבער נ י ט צוגעגרייט צום דרוק, זאָל זיין פאַר די באַנייטע ייוואָ בלעטער אָנשטאָט צום אַטלאַס גופא, נאָר וואָדען, מען האָט די אַרבעט פאַרטרויט צוויי חשובע און באַגאַבטע יידישע קולטור טוער אין ניו=יאָרק, וועלכע האָבן גרויסע פאַרדינסטן. דאָס וואָס זיי זיינען ניט געווען בכח צוצוגרייטן צום דרוק, ווי עס באַדאַרף צו זיין, אוריאל וויינרייכס אַ טעכנישע פאָנאָלאָגישע אַרבעט, איז זיי חלילה ניט קיין פחיתת הכבוד. ס'גייט דאָ מערניט אין „דעם ריכטיקן מענטשן צו אַזאַ מין פאַזשאַרנע". דער עפּיזאָד דערמאָנט גאָר אין דעם, וואָס מאַקס וויינרייך האָט אין די ווילנער ייוואָ בלעטער געשריבן וועגן לייזער ווילענקינס באַדויערן דאָס וואָס ניט מער ווי 4% פון די וואָס האָבן אים איבערגעגעבן אינפאָרמאַציעס וועגן לאָקאַלע שפּראַכיקע פאָרמעס (צום מינסקער שפּראַכאַטלעס = ווילענקין 1931) זיינען געווען אַרבעטער און פויערים. אויף ווילענקינס „ליידער" בנוגע דעם נישטיקן פּראָצענט, האָט זיך מאַקס וויינרייך אָפּגערופן בזה הלשון:

> נאָר וואָס באַדייט ווילענקינס „ליידער"? [...] צי וועט דען ווילענקין, אויב ער זאָל זיך דאַרפן חלילה מאַכן עפּעס אַן אָפּעראַציע, גיין צו אַן אַרבעטער אָדער אַ פויער אָנשטאָט צו זוכן אַ געשטודירטן כירורג?
>
> (מ. וויינרייך 1932: 169)

אין דער הערה אויף דער ערשטער זייט פון די איצט דערשינענע „ראשי פּרקים" (אין די ייוואָ בלעטער), שטייט געשריבן, ניט צום גלייבן:

> דאָרט וואו אותיות און ציפער אינעם מאַנוסקריפּט זיינען געווען אומליינעוודיק, האָבן מיר געשטעלט אַ פרעג=צייכן (?).
>
> (אין א. וויינרייך 1991: 9)

כאילו דאָס וואָלטן געווען פּאַפּירוסן פון די מגילות ים המלח. עס גייט דאָך דאָ די רייד וועגן אַן אַרבעט וואָס אוריאל וויינרייך האָט אָ פּ גע ק ל אַ פּ ט אין 1960טן יאָר! אָט איז אַ דוגמא פון איינער פון די ניט=געלייזטע מיסטעריעס וואו די צוגרייטער=צום=דרוק האָבן זיך באַנוצט מיטן אַלמעכטיקן פראַגע=צייכן און אַרויסגעלאָזט זייערן אַ תיקו, אַז אליהו הנביא וועט קומען:

> 2.2152 דיפערענצירונג פון =ע און =ער וואו [?] טראַף=אויס איז בטל געוואָרן. דער אַטלאַס דאַרף פעסטשטעלן ווי אַזוי עס ווערן דיפערענצירט די צוויי סופיקסן אין יענע דיאַלעקטן וואו [?] טראַף=אויס איז בטל געוואָרן (פגל. פאַר. 21.4312ב). על=פי רוב באַשטייט יעדע מאָרפעם פון אַן אַנדער מין „שוואַ וואָקאַל". פגל. ער איז אַ גוטער און זי איז אַ גוטע. זי איז אַ גוטע און ער איז אַ גוטער 159(8.
>
> (דאָרטן ז. 60)

דאָ און אַנדערשוואו, איז אַ פּאַראַגראַף פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ לעכערלעכן מוסטער פון איבונגען צו אַן אָנהייבער=קורס פון לינגוויסטיק, וואו מ'בעט דעם תלמיד ער זאָל „אויספּילן די בלויזן". דער תלמיד באַקוקט די ביישפּילן און זעט גוטע און גוטער, און שרייבט אַריין אַז דאָ רעדט זיך וועגן: r, און דער לערער גיט אים אַ קניפּ אין בעקל. ווער עס פאַרשטייט זיך אויף יידישער דיאַלעקטאָלאָגיע, דער ווייס באַלד אין וואָס עס גייט די רייד: די צענטראַל=מזרח יידישע וואַריאַנטן וואו דער r סוף וואָרט איז געפאַלן, און וואו די נייטיקע מאָרפאָלאָגישע אונטערשיידן צווישן, אַשטייגער, גוטע און גוטער ווערן אויפגעהיט דורך פאַרשידענע איכותן פון די געבליבענע רעדוצירטע וואָקאַלן. סטודענטן פון יידישער דיאַלעקטאָלאָגיע איז גוט באַקאַנט נח פּרילוצקיס „נאָכבאַמערקונג" וועגן דעם ענין, צו יודל מאַרקס אַן אַרבעט אין יידיש פאַר אַלע (פּרילוצקי 1938: 272). דער ענין איז באַשריבן געוואָרן אין יעדער פאַכמענישער באַשרייבונג פונעם וואָקאַליזם פון צענטראַל=מזרח יידיש (זע למשל פּרילוצקי 1917: 4-21; ווילער 1924: 27; גוטמאַן 1926: 381, פּאַראַגראַף c; פגל. אויבן, די באַמערקונג צו מאַפּע 46).

נאַט אייך נאָך אַ פּערל:

> 2.2155 פאָרמע פון שטאַם ביי אַדיעקטיוון אויף [?]. אין טייל דיאַלעקטן, ווען ס'קומט צו אַ סופיקס טראַף, ווערט די טראַפיקייט פון סוף שטאַם אויפגעלייזט: [?] לגבי [?]. פגל. איידעלער יונגערמאַן 28(11.
>
> (ז. 60)

וויבאַלד דער ביישפּיל איז איידעלער יונגערמאַן, און אין דער פראַזע איז דאָ מערניט איין אַדיעקטיוו, און דער אַדיעקטיוו ענדיקט זיך אויף l וואָס איז יאָ אַ טראַף פאַר זיך אין איידל, און ניט אין איידעלער, וועט אייך דער סטודענט

גענבן צו וויסן אַז אויפֿן פֿראַגע־צייכן דאַרף גיין: l, אַז עס גייט אין דער אָפּאָזיציע l כנגד l̥. דאָס אייגענע איז צו הערן ביי אַלע אַנדערע פֿראַגע־צייכנס וואָס די צוגרייטער־צום־דרוק האָבן געשטעלט, בכדי דעם לייענער „צו הילף" צו קומען...

אין דער טאַבעלע אויף ז. 14, געהערט די מיטלדיקע קאָלאָנע צו צפֿון־מזרח יידיש. זי שטייט אָבער אינאיינעם מיט די דרומדיקע פֿאָרמעס מיט וועלכע די טאַבעלע איז גאָר אויסן אַרויסצוהייבן אַ קאָנטראַסט.

אין אַ סך פֿאַלן, האָט אוריאל ווינרייך אָנגעגעבן אַ ביבליאָגראַפֿישע הערה אין שייכות מיט אַ לינגוויסטישן פּרט. ווען ער וואָלט דערלעבט די אַרבעט אַליין צוצוגרייטן צום דרוק וואָלט ער פֿאַרשטייט זיך צוגעגעבן די גענויע זייטלעך, ווי אין אַלע זיינע פֿאַרעפֿנטלעכטע ווערק. פֿאַראַן פֿאַלן, וואו די צוגרייטער־צום־דרוק, אויב זיי האָבן זיך ניט געקענט „אָנשטויסן" אין וואָס עס גייט די רייד, דאָרט וואו זיי באַנוגענען זיך מיט זייער אַלמעכטיקן פֿראַגע־צייכן, האָבן זיי געקענט נאָכקוקן אין די ווערק גופֿא. דאָס וואָלט געהייסן אויפֿזוכן די גענויע זייטלעך אין יענע ווערק, און אויף דעם איז קיין צייט אַפֿנים ניט געווען.

אויף ז. 43 זיינען דאָ צוויי פֿראַגע־צייכנס צום פּאַראַגראַף „שטימיקייט, אַספּיראַציע און שטאַרקייט", וואו עס איז דאָ אַן אָפּשיק צו פּרילוצקים טראַנסקריפּציעס טה און טט. האָבן אונדזערע צוגרייטער־צום־דרוק, אַחוץ זייערע פֿראַגע־צייכנס, אָנגעגעבן „פּרילוצקי 1921". אַז זיי וואָלטן אויפֿגעמישט דאָס בוך (פּרילוצקים דיאַלעקטאָ־לאָגישע פּאַראַלעלן און באַמערקונגען), און אויפֿגעזוכט לויטן זוכצעטל (דאָרטן ז. 420), וואָלטן זיי אפֿשר פֿאַרשטאַנען אין וואָס עס גייט דאָ די רייד.

ביי ווינרייכן איז דאָ אַן אָפּשיק ביי פּונקט 1.423 (ז. 18 אין אָריגינאַל), צו: „ז. 15, פּאַר. א". די צוגרייטער־צום־דרוק האָבן ריכטיק פֿאַרשטאַנען אַז דאָ גייט די רייד וועגן ז. 15 פֿונעם אָפּגעקלאַפּטן אָריגינאַל, און אַז מ'דאַרף דאָס איבערבייטן אויפֿן זייטל וואו דער שייכותדיקער פּונקט פֿאַלט אויס אינעם געדרוקטן נוסח. זיי האָבן עס נאָך אַלע באַמיאונגען אָבער ניט געקענט געפֿינען און האָבן געשטעלט (אויף זייט 23): „ז. 12", בעת ס'גייט די רייד וועגן אַ פּאַראַגראַף וואָס אויף דער געדרוקטער זייט: 20. אַ שאָד וואָס זיי האָבן ניט אָנגענומען דעם סימן „פּאַראַגראַף א" פֿאַר אַ רמז.

אַן ענלעכע מעשה האָט זיך פֿאַרלאָפֿן אויף דער געדרוקטער ז. 31, וואו מ'האָט געביטן אַן אָפּשיק צו ז. 13 אין מאַנוסקריפּט אויף ז. 10 אין געדרוקטן נוסח, בעת דער אָנגערופֿענער פּאַראַגראַף טרעפֿט זיך גאָר אויף דער געדרוקטער ז. 19.

און ווידעראַמאָל אויף ז. 33: „די באַמערקונג וועגן $a_{2,3}$* אויף ז. 23". דער שייכותדיקער פּאַראַגראַף געפֿינט זיך אָבער אויף ז. 31.

וואו אוריאל ווינרייך שרייבט (ז. 19 אין אָריגינאַל): „מיר ריידן דאָ נ אָ ר וועגן דעם רעדוצירטן וואָקאַל", האָט מען געביטן אויף: „מיר ריידן דאָ נ י ט וועגן דעם [...]" (ז. 65, הערה 14 אין געדרוקטן נוסח).

מ'קען ברענגען נאָך און נאָך. ס'איז אָבער אַ רחמנות אויפֿן לייענער.

לאָזנדיק אָן אַ זייט פּרטים, איז ניט צום גלייבן אַז מ'האָט ניט געלאָזט די אַלע אויף שוואַרץ אָנגעוואָרפֿענע מאַפּעס פּראָפֿעסיאָנעל צייכענען דורך אַ קאַרטאָגראַף, ווי עס האָט עס ביי זיין לעבן תמיד דורכגעפֿירט למהדרין אוריאל ווינרייך.

כדי דער טעקסט זאָל זיין צוגענגלעך דעם היינטיקן לייענער, זיינען נייטיק אַ צאָל הערות וואָס זאָלן געבן צו פֿאַרשטיין די טעאָרעטישע יסודות פֿונעם שייכותדיקן נוסח פֿונעם סטרוקטוראַליזם, אָן וועלכע די אַלע דיאַגראַמעס האָבן אַ קנאַפּן באַדייט. ביי דעם אַלעמען מאַכן אָבער די צוגרייטער־צום־דרוק אַ שוויג.

ואחרון אחרון, די צוגרייטער־צום־דרוק האָבן נאָך „אויסגעבעסערט" אוריאל ווינרייכס יידיש. אומעטום אַשטייגער, וואו ווינרייך שרייבט אויסשפּראַך, האָבן זיי פֿאַרביטן אויף אַרויסרייד (למשל ז. 31), און מ'דאַרף זיי נאָר אָפּדאַנקען וואָס זיי האָבן רחמנות געהאַט אויף שטאַנדפּונקט, און עס ניט פֿאַרוואַנדלט אין אַ „קוקווינקל". אויסשפּראַך איז געווען אַ באַליבט וואָרט אויך ביי מאַקס ווינרייך סיי אין ווילנע (זע למשל מ. ווינרייך 1934) און סיי אין ניו־יאָרק (זע למשל 1973: I, 21, 23 א.א.; פֿגל. קאַזדאַן 1973: 15-16).

אַכלל, ניט יעדערער, וואָס נעמט אַ שטעקן מיט אַ פּאָר הינט און גייט יאָגן „דייטשמעריזמען" אין אַ קלאָרן זונטיק נאָכמיטיק, איז פֿעאיק צוצוגרייטן צום דרוק אוריאל ווינרייכס אַ טעכנישע אַרבעט.

עס איז צו האָפֿן, אַז אין איינעם פֿון די נאָענטסטע בענד ייוואָ בלעטער, אָדער אין צווייטן באַנד פֿונעם אַטלאַס, וועט מען נאָכאַמאָל אָפּדרוקן די „ראשי פּרקים", פּראָפֿעסיאָנעל צוגעגרייט, מיט די נייטיקע הערות פֿאַרן היינטיקן לייענער, און מיט פּראָפֿעסיאָנעל געצייכנטע מאַפּעס. עס איז צו האָפֿן אַז מיכל הערצאָג, צי מרדכי שעכטער, צי ביידע, וועלן זיך אונטערנעמען די זאַך אויסצופֿאַרטיקן. זיי וואָלטן ביידע, אויפֿן בעסטן און שענסטן אופֿן, געווען בכח צוגרייטן צום דרוק די אַרבעט וואָס זייער פֿרי־פֿאַרשטאָרבענער לערער האָט איבער־געלאָזן.

V

דער אַטלאַס און די לעבעדיקע ייִדישע קולטור

ביי אַלע גרויסע ייִדישע פילאָלאָגן פון צוואַנציקסטן יאָרהונדערט, איז די ייִדישע פילאָלאָגיע געווען ניט אָפּצוטיילן פון דער לעבעדיקער קולטור וואָס אויף ייִדיש, ניט אָפּצוטיילן פון ייִדיש ווי אַ לעבעדיק לשון אויף וועלכן עס ווערט געפירט כאָטש אַן אָנזעעוודיקער טייל פון דער פאָרשונגס־אַרבעט (זע באָראָכאָוו 1913: 2).

אוריאל ווײַנרײַכן איז דער אַטלאַס ניט געווען קיין הוילע טעאָרעטישע עקספּעדיציע אין דער פאַר־גאַנגענהייט. לויט די שענסטע טראַדיציעס פונעם טאַטן, און פונעם באָראָכאָוויסטישן צוגאַנג צו ייִדישער פילאָלאָגיע אַלס לעבעדיק גליד פון דער נייער ייִדישער קולטור, איז דער אַטלאַס אַ ריזן־אויפטו אויך פון דער קולטור וואָס אויף ייִדיש. ס׳איז ניט קיין צופאַל אַז דאָס אויפשטעלן דעם ייִדישן שפּראַך און קולטור אַטלאַס האָט ער דער וועלט מודיע געווען אין דער גאָלדענער קייט, וואו זיין געטריישאַפט צום לעבעדיקן ייִדיש איז ניט קיין „פאַרבאָרגענער סענטימענט״, וואָס מ׳דאַרף זיך שעמען דערמיט, נאָר וואָדען: אַ מאָטיוו וואָס איז ניט אָפּצוטיילן פונעם עצם וויסנשאַפטלעכן פּראָיעקט. זיין אַרבעט האָט ער פאַרענדיקט מיט אָט דעם פּאַראַגראַף:

> ייִדיש וואָלט ניט געקענט צייטיק ווערן ווי אַ כלל־שפּראַך אין די לעצטע 100—150 יאָר ווען ניט דאָס געפיל פון איינהייט צווישן אַלע ייִדיש־רײדערס, אַ ליעסיניש געפיל אַז „פון וואָרמס, פון מיינץ און פון שפּייער ביז קראָקע, לובלין און אַדעם האָט אַלץ זיך געצויגן איין פּייער, האָט אַלץ זיך געצויגן איין נס״. דער ייִדישער שפּראַך און קולטור אַטלאַס דאַרף זיין דאָס וויסנשאַפטלעכע פאַרגרעסער־גלאָז, וואָס וועט אונדז העלפן דערזען די מאַסע אָרטיקע נסימלעך און פּלעמלעך, וואָס פון זיי האָט זיך צונויפגעשטעלט דער גרויסער פּייער, דער נס ייִדיש.
>
> (א. ווײַנרײַך 1960א: 57)

עס איז פאַרדריסלעך, וואָס ייִדיש פיגורירט אינעם אַטלאַס בלויז קאָסמעטיש: שער־בלעטער פון דער רעכטער זייט און אַן איבערדרוק פונעם אַריינפיר צום האַנטבוך פאַרן זאַמלער, בסך־הכל: פיר שער־בלעטער מיט אַכט נומערירטע זייטלעך. קולטור־היסטאָריש און סאָציאָלאָגיש גערעדט, וואָלט געווען שענער אַרויסגעבן דעם באַנד אײַנגאַנצן אויף ענגליש, איידער וואַרפן ייִדישע ברעקלעך בכדי אַ „טובה טאָן״ די וועמען ייִדיש איז נאָענט און טייער. ס׳איז אַ בערישע טובה. No thank you.

בעת דער ענגלישער טעקסט איז שיין און פּראָפעסיאָנעל אויסגעזעצט, איז דער ייִדישער טעקסט געמאַכט געוואָרן מיט דער שריפט פון אַ „היים קאָמפּיוטער״. ביי די מאַפּעס גופא איז אַלץ אויף ענגליש אַחוץ די ייִדישע ווערטער וועגן וועלכע ס׳גייט די רייד, וואָס ווערן געבראַכט מיט ייִדישע אותיות און אין טראַנס־קריפּציע, עפּעס ווי עס וואָלט געווען אַן אַטלאַס פון סאַנסקריט, צי סומעריש, צי מצריש. אַז איך בין געווען אַ ביז־גראַדואיר סטודענט אין קאָלאָמביע אוניווערסיטעט, בין איך געווען שטאַרק אין כעס ווען ס׳איז אַרויס אין אַ ניו־יאָרקער זשורנאַל אליהו שולמאַנס אַ קריטיק איבערן גאַנג פון דער ייִדיש פאָרשונג, וואו ער האָט באַשריבן די אַרבעט אַרום דעם אַטלאַס בזה הלשון:

> די אויספאָרשונג טראָגט דעם כאַראַקטער פון אַן אַרכעאָלאָגישער שטודיע, וואָס איר ציל איז צו פאַרוואַנדלען ייִדיש אין אַ מומיע.
>
> (שולמאַן 1978: 24)

איך האָב ניט געקענט גלייבן. איך בין געווען זיכער אַז אויב ניט אויף ייִדיש וועט דאָס זיין אַ צווייִשפּראַכיק ווערק. גערעכט איז אָבער געווען שולמאַן.

צווישן די אַלע פאָרשער, זיי צו לאַנגע יאָר, וואָס זייערע נעמען ווערן אויסגערעכנט אויף די דריי שער־בלעטער, פיגורירט אויך דער נאָמען מרדכי שעכטער, ביי וועמען ייִדיש בייִדיש איז אַ פעסטער פּרינציפּ, ווי עס איז צו זען פון די זשורנאַלן וואָס ער רעדאַגירט (ייִדישע שפּראַך און אויפן שוועל). ס׳לייגט זיך ניט אויפן שכל אַז פּריינט שעכטער זאָל מסכים זיין, זיין נאָמען זאָל דערשיינען אין אַ באַנד וואו ייִדיש איז געוואָרן אַ קאָסמעטיש צאַצקעלע. לאָמיר האָפן אַז פריינט שעכטער וועט אָנווענדן אַלע כוחות צו פועלן אַז אויב ניט אינגאַנצן אויף ייִדיש, זאָלן די ווייטערדיקע בענד זיין ערנסט צווייִשפּראַכיקע, ניט קיין שיין געדרוקטע ביכער אויף ענגליש מיט אַ פּאָר אָפּגעקלאַפּטע זייטלעך אויף ייִדיש פון יוצא וועגן.

קולטור־היסטאָריש איז עס אויך אַ שאָד וואָס נאָך פינף און צוואַנציק יאָר, מי יודע וויפל סובווענצן, וויפל מיטאַרבעטער, אָנגעשטעלטע, סטודענטן־צוהעלפער, האָט מען עס געקענט אַרויסגעבן נאָר אין דייטשלאַנד. ס׳איז גוט באַקאַנט אַז מאַקס ווײַנרײַך האָט פאַרוועורט אַז וועלכע ניט איז פון זיינע ווערק זאָלן אַרויס נאָך זיין טויט אויף דער טעריטאָריע פון דריטן רייך. צי ווייס מען בפירוש אַז אוריאל האָט געהאַלטן אַנדערש?

VI

דער סך־הכל

כל התחלות קשות. די אָנגעוויזענע חסרונות קענען און דאַרפֿן אויסגעבעסערט ווערן. זיי זיינען אַלע אינאיינעם גענומען אַ קלייניקייט אין פֿאַרגלייך מיט אונדזער קאָלעקטיווער פֿרייד וואָס נאָך פֿינף און צוואַנציק יאָר איז דערשינען סיי אוריאל ווײַנרײַכס „ראשי פּרקים“, סיי דער ערשטער באַנד פֿון זיין אַטלאַס. זאָלן די ווייטערדיקע בענד אַרויסגעגעבן ווערן, וואָס שנעלער, וואָס בעסער און — וואָס פֿריער.

ביבליאָגראַפֿיע

בּאָראָכאָוו, בער

1913 „די אויפֿגאַבן פֿון דער יידישער פֿילאָלאָגיע“ אין ניגער 1913: 1-22.

בירנבוים, שלמה

1933 „אונגערן אָדער ליטע?“ אין ייוואָ בלעטער 5: 329-332.

בעראַנעק, פֿראַנץ

1965 Franz J. Beranek, *Westjiddischer Sprachatlas*, N. G. Elwert: Marburg.

בעש, וו. און קנאָפּ, או. און אַנדערע

1983 Werner Besch & Ulrich Knoop et al. (eds.), *Dialektologie. Ein Handbuch zur deutschen und allgemeinen Dialektforschung*, 2, Walter de Gruyter: Berlin.

גוגענהיים־גרינבערג, פֿלאָרענץ

1973 Florence Guggenheim-Grünberg, *Jiddisch auf alemannischem Sprachgebiet. 56 Karten zur Sprach- und Sachgeographie*, Juris: Zurich.

גוטמאַן, ט.

1926 „אַ פּרואוו פֿון אַ פֿאָנעטיק פֿון לאָדזשער יידיש“ אין פֿילאָלאָגישע שריפֿטן 1: 377-388.

הערצאָג, מיכל

1965 Marvin I. Herzog, *The Yiddish Language in Northern Poland. Its Geography and History* [= *International Journal of American Linguistics*, 31, no. 2, part 3], Indiana University: Bloomington & Mouton: The Hague.

1967 "Bibliography of Uriel Weinreich" in *Language* 43: 607-610.

ווײַנרײַך, אוריאל

1952 Uriel Weinreich, "*Sábesdiker losn* in Yiddish: A Problem of Linguistic Affinity" in *Word* 8: 360-377.

1954 "Is a Structural Dialectology Possible?" in *Word* 10: 388-400.

1958 "A Retrograde Sound Shift in the Guise of a Survival. An Aspect of Yiddish Vowel Development" in Catalán 1958: 221-267.

1960א „וועגן אַ נייעם יידישן שפּראַך און קולטור אַטלאַס“ אין די גאָלדענע קייט 37: 47-57.

1960ב ראשי פּרקים פֿון אַ דעסקריפּטיווער יידישער דיאַלעקטאָלאָגיע. פּראָוויזאָרישער סטרוק־טורעלער און לעקסיקאַלישער אינדעקס צום יידישן שפּראַך און קולטור אַטלאַס. מימעאָגראַפֿירטער טעקסט, ירושלים, יאַנואַר 1960. [אַ פֿאָטאָקאָפּיע האָט מיר פֿריינטלעך געשאָנקען בינה ווײַנרײַך, מיט אַ חתימה דאַטירט דעם 22סטן מערץ 1984 — ה.־ד. ק.]

1961 יידישער שפּראַך און קולטור אַטלאַס. אַנקעטע. סטאַביליזירטער נוסח פֿון 30סטן יוני 1961. מימעאָגראַפֿירט, אָפּטיילונג פֿון לינגוויסטיק אין קאָלאָמביע אוניווערסיטעט: ניו־יאָרק.

1962א "Multilingual Dialectology and the New

Yiddish Atlas" in *Anthropological Linguistics* 4.1: 6-22.

1962ב "Culture Geography at a Distance: Some Problems in the Study of East European Jewry" in W. L. Chafe (ed.), *Symposium on Language and Culture* [= *Proceedings of the Annual Spring Meeting of the American Ethnological Society*], Seattle, 27-39.

1963א "On the Semantic Structure of Language" in Joseph H. Greenberg (ed.), *Universals of Language*, MIT Press: Cambridge, Mass, 114-171.

1963ב "Mapping a Culture", *Columbia University Forum* 6.3: 17-21.

1963ג "Machine Aids in the Compilation of Linguistic Atlases" in *Year Book of the American Philosophical Society*, 622-625.

1966 "Explorations in Semantic Theory" in Thomas A. Sebeok (ed.), *Current Trends in Linguistics*. Vol. III: *Theoretical Foundations*, Mouton: The Hague, 395-477.

1968א [מיט וויליאַם לאַבאָוו און מיכל הערצאָג:]
Uriel Weinreich & William Labov & Marvin I. Herzog, "Empirical Foundations for a Theory of Language Change" in Lehmann & Malkiel 1968: 95-195.

1968ב מאָדערן ענגליש־יידיש יידיש־ענגליש ווערטערבוך, ייוואָ און מעגראָ היל: ניו־יאָרק.

ווײַנרײַך, מאַקס

1923 שטאַפּלען. פיר עטיודן צו דער יידישער שפּראַך־וויסנשאַפט און ליטעראַטור געשיכטע, וואָסטאָק: בערלין.

1932 [רעצענזיע איבערווילענקין [1931] אין ייוואָ בלעטער 4: 168-179.

1934 „אויסשפּראַך" אין אַלגעמיינע ענציקלאָפּעדיע 1: 281-282.

1958 „ראשי פּרקים וועגן מערבדיקן יידיש" אין מאַרק 1958: 158-194.

1973 געשיכטע פון דער יידישער שפּראַך. באַגריפן, פאַקטן, מעטאָדן, 4 בענד, ייוואָ: ניו־יאָרק.

ווילענקין, לייזער

1931 יידישער שפּראַכאַטלעס פון סאָוועטנפאַרבאַנד אויפן גרונט פון די דיאַלעקטאָלאָגישע מאַטעריאַלן, וואָס זײַנען צונויפגעזאַמלט געוואָרן דורך דער שפּראַכקאָמיסיע פון יידישן סעקטאָר פון דער ווײַסרוסישער וויסנשאַפט־אַקאַדעמיע אונטער מ. ווײַנגערס אָנפירונג. פאָנעטיק, ווײַסרוסישע וויסנשאַפט־אַקאַדעמיע — יידישער סעקטאָר: מינסק.

ווילער, יעקב

1924 „פאָנעטיק פון מזרח־גאַליציאַנער יידיש" אין יידישע פילאָלאָגיע 1: 23-33, 141-151.

לעהמאַן, וו. פּ. און מאַלקיעל, י.

1968 W. P. Lehmann & Yakov Malkiel (eds.), *Directions for Historical Linguistics. A Symposium*, University of Texas: Austin & London.

מאַלקיעל, י.

1967 Yakov Malkiel, "Uriel Weinreich (1926—1967)" in *Language* 43: 605-607.

מאַרק, יודל

1938 „אַ פּאָר גאָר וויכטיקע ספקות פון אונדזער איצטיקער כלל־שפּראַך" אין יידיש פאַר אַלע 1: 233-244, 265-272.

1951 „אונדזער ליטווישער יידיש" אין סודאַרסקי א.א. 1951: 429-472.

1958 (רעד.), יודאַ א. יאָפע בוך, ייוואָ: ניו־יאָרק.

ניגער, ש.

1913 (רעד.), דער פּנקס. יאָרבוך פאַר דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור און שפּראַך, פאַר פאָלקלאָר, קריטיק און ביבליאָגראַפיע, ווילנער פאַרלאַג פון ב. א. קלעצקין: ווילנע.

סודאַרסקי, מ., קאַצענעלענבאָגן, א. און קיסין, י.

1951 (רעד.), ליטע. בוך איינס, קולטור געזעלשאַפט פון ליטווישע יידן: ניו־יאָרק.

פרילוצקי, נח

1917 דער יידישער קאָנסאָנאַנטיזם (אין צוויי בענדער). באַנד I: די סאָנאָרלויטן [= זיינע יידישע דיאַלעקטאָלאָגישע פאָרשונגען. מאַטעריאַלן פאַר אַ וויסנשטפטלעכער גראַמאַטיק און פאַר אַן עטימאָלאָגיש ווערטערבוך פון דער יידישער שפּראַך, 1 = נח פרילוצקים כתבים, 7]: וואַרשע.

1920 צום יידישן וואָקאַליזם. עטיודן [= זיינע יידישע דיאַלעקטאָלאָגישע פאָרשונגען. מאַטעריאַלן פאַר אַ וויסנשאַפטלעכער גראַמאַטיק און פאַר אַן עטימאָלאָגיש ווערטערבוך פון דער יידישער שפּראַך, 4 = נח פרילוצקים כתבים, 10]: וואַרשע.

1921 דיאַלעקטאָלאָגישע פּאַראַלעלן און באַ־מערקונגען. עטיודן וועגן יידישן וואָקאַליזם [= זיינע יידישע דיאַלעקטאָלאָגישע פאָרשונגען, 3 = נח פרילוצקים זאַמלביכער פאַר יידישן פאָלק־לאָר, פילאָלאָגיע און קולטור געשיכטע, צווייטע העלפט פון צווייטן באַנד = נח פרילוצקים כתבים, 9]: וואַרשע.

1938 „נאָכבאַמערקונג" [צו מאַרק 1938] אין יידיש פאַר אַלע 1: 272.

פרידריך, קאַרל ווילהעלם

1784 Carl Wilhelm Friedrich, *Unterricht in der Judensprache, und Schrift. zum Gebrauch für Gelehrte und Ungelehrte*, Chr. Gottf. Ragoczy: Prenzlau.

קאַזדאַן, ח. ש.

1973 „די מאַניע פון וואָרט־ און שפּראַך־מאַכעריי" אין אונדזער צייט 10 (אָקט. 1973): 14-17.

קאַטאַלאַן, ד.

1958 Diego Catalán (ed.), *Miscelánea homenaje a André Martinet. Estructuralismo e historia*, T. II, Biblioteca Filológica: Universidad de La Laguna.

קאַץ, הירשע־דוד

1983 "Zur Dialektologie des Jiddischen" in W. Besch et al. 1983: 1018-1041.

1986 „יוסף הערצעם אסתר: צענטראַל־מערב יידיש אין פירט" אין *Israelitische Kultusgemeinde Fürth* (סעפּטעמבער 1986): 20-27.

1988א "Preface: On the Second Winter Symposium" in D. Katz 1988c: 1-5.

1988ב "Origins of Yiddish Dialectology" in D. Katz 1988c: 39-55.

1988ג (ed.), *Dialects of the Yiddish Language. Papers from the Second Annual Oxford Winter Symposium in Yiddish Language and Literature, 14-16 December 1986* [= *Winter Studies in Yiddish*, 2], Pergamon Press: Oxford.

שולמאַן, אליהו

1978 „אויף פרעמדע וועגן (נייע פאָרשערס און לערערס פון דער יידישער ליטעראַטור)" אין אונדזער צייט, יאַנואַר 1978: 18-24.

OXFORD YIDDISH

Studies in Yiddish Language, Literature and Folklore

III

Editor

Dovid Katz

Associate Editors

Gennady Estraikh Dov-Ber Kerler

OKSFORDER YIDISH PRESS

in association with the

OXFORD INSTITUTE FOR YIDDISH STUDIES

ביבליאָטעק פון דער משפּחה קאַץ
מעינקע, רבקה און הירשע־דוד

This volume was published through the generosity of

David and Beth Tabatznik

in memory of Yiddish poet and novelist

Mendel Tabatznik

(1894 — 1975)

Additional support was provided by the

Atran Foundation

(New York)

OKSFORDER YIDISH PRESS

in association with the

OXFORD INSTITUTE FOR YIDDISH STUDIES

Golden Cross Court

4 Cornmarket, Oxford OX1 3EX

England

The name 'Oxford' in the series title is used by the
courtesy and kind permission of Oxford University Press

ISBN 1-897744-02-1

©1995 OXFORD INSTITUTE FOR YIDDISH STUDIES

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or transmitted
in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying,
recording, or by any information storage and retrieval system.

Contents

Yiddish Language and Culture in Lithuania

Ch. Lemchenas (Vilnius)
The impact of Lithuanian on Yiddish in Lithuania 5

Leyzer Ran (New York)
Aphorisms and idioms in colloquial Vilna Yiddish 133

Aaron Garon (Vilnius — Bnei Brak)
Sofia Gurevitch and her *gimnazye* in Vilna (memoir) 153

Arthur Lermer (Montreal)
The Vilna Yiddish Teachers' Seminary (memoir) 173

Abrashka-Kives Rogovski (Tel Aviv)
The "Chofetz Chaim" in Radin (memoir) 193

Rimantas Dichavičius (Vilnius)
The old Jewish cemetery of Vilna (photographs) 205

Isaac Bashevis Singer (1904 — 1991)

Chone Shmeruk (Jerusalem)
Isaac Bashevis Singer, teller of children's stories 233

Itche Goldberg (New York)
Isaac Bashevis Singer and Yiddish literature 285

Ariela Krasni (Ramat Gan)
Kabbalistic elements as poetic system in Singer's *Der shoykhet* 317

Language

Dov-Ber Kerler (Oxford)
Git(e)lis, Gitlin(s) and *Gitlitz*: Yiddish family names and morphological reconstruction 333

Johannes L. Brosi (Oxford)
Comments on Southwestern Yiddish 369

Dovid Katz (Oxford)
Origins of penultimate stress in the Semitic component in Yiddish 389

Folklore

Holger Nath (New York)
Names of cities in Yiddish folksongs: real places or illusions? 425

Ahuva Belkin (Tel Aviv)
Yiddish carnival theatre 449

Boris Sandler (Kishinev — Jerusalem)
Yiddish proverbs from Rishkon 473

Literature

Mikhail Krutikov (Moscow — New York)
Narrative voices in Mendele's *Dos kleyne mentshele* 489

Rachel Meshorer (Ramat Gan)
A transformed motif: Peretz's *Zibn gute yor* 505

Dafna Clifford (Oxford)
Images of women in Bergelson's *Nokh alemen* and
Kafka's *Das Schloss* 517

Michal Gai (Jerusalem)
Moyshe Kulbak's *Raysn* 529

Shalom Luria (Haifa)
The Nister's *Meylekh Magnus* 553

Helen Beer (Oxford)
Characteristics of Manger's early ballads 573

Joseph Bar-El (Ramat Gan)
Yankev Friedman's *Nefilim:* dejection and deification 585

Moisés Kijak (Buenos Aires)
Tzvi Eisenman's *In der nakht af shmire*: guilt of the survivor 605

Cultural History

Benjamin Nadel (New York)
The Bundist press and Yiddish 633

Esther Hürlimann (Zurich)
The Geneva *Yidisher arbeter* 649

Gennady Estraikh (Oxford)
Jewish proletarian "cultural revolution": pathway to a blind alley 661

Dov-Ber Kerler (Oxford)
Ayzik Zaretski writes from Stalinabad (1945) 681

Reuven Moshe Shapiro (New York)
Memorial books for Jewish communities in Soviet Belorussia and Ukraine 701

Memoirs

Shifra Shtern Krishtalke (Montreal)
Extracts from a teacher's diary: Tishevitz, 1932 725

Zalmen Libinzon (Nizhny Novgorod)
The Yiddish Faculty in Moscow 753

Bluma Katz (Svintsyan)
1937 773

Majer Bogdanski (London)
London Yiddish Writers 785

Miriam Hoffman (New York)
Birth pangs of the Joseph Papp Yiddish theatre 809

Reviews

Kobi Weitzner (Tel Aviv)
A. Lis: Sholem Aleichem in Pictures 833

Abraham Lis (Tel Aviv)
Berl Royzn: *Literary and historical studies* 845

Dov-Ber Kerler (Oxford)
Huliot: a new phase in Yiddish studies in Hebrew 857

Gennady Estraikh (Oxford)
A new series of *Yivo bleter*: a beginning with great promise 873

Dovid Katz (Oxford)
The fate of Uriel Weinreich's legacy: volume one of the *Atlas* and the publication of *Outlines* 889

From the Birnbaum Archive:

Solomon A. Birnbaum
Old manuscripts in Yiddish 925

Twelve letters from Solomon A. Birnbaum 937

Corrections and additions 965

Contributors to this volume 981